

SUBJEKTIVNE PRETPOSTAVKE ODGOJNO-OBRAZOVNE INTEGRACIJE DJECE S OŠTEĆENIM SLUHAM

Branko Radovančić

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

Stručni članak

UDK: 376.33

Zaprimljeno: 29.03.1994.

SAŽETAK

Subjektivne pretpostavke odgojno-obrazovne integracije djece oštećena sluha predstavljaju bezuvjetni preduvjet uspješnosti toga procesa. Zato je neophodno znanstvenim postupcima utvrditi stanje na tom području. Subjektivne pretpostavke integracije čine stavovi i pripremljenost učesnika u integraciji. To su roditelji djece koja čuju i roditelji djece s oštećenim sluhom; nastavnici, pedagozi, psiholozi i ravnatelji osnovnih škola te učenici koji čuju i učenici oštećena sluha. Zadatak je ovoga članka prikazati rezultate znanstvenih istraživanja subjektivnih pretpostavki odgojno-obrazovne integracije djece oštećena sluha u Hrvatskoj, kako bi se utvrdilo stanje koje će omogućiti planiranje i provođenje akcija za promicanje i razvoj integracijskih procesa. Pregledom objavljenih radova na ovom području utvrdili smo da je njihov broj vrlo skroman, dok dobijeni rezultati ukazuju da je proces odgojno-obrazovne integracije djece oštećena sluha tek na početku, te da je bremenit nizom problema među kojima stanje na području subjektivnih pretpostavki integracije posebno zabrinjava.

1. UVOD

Do sredine našega stoljeća djeca koja zbog različitih razloga nisu mogla napredovati u redovitoj školi, izdvajana su u posebne škole tzv. specijalne škole. Takav oblik odgoja, obrazovanja i rehabilitacije nazivamo segregacijskim oblikom. Razvojem društvenih odnosa, razvojem znanosti i pod utjecajem društava roditelja djece s teškoćama u razvoju, samih osoba s teškoćama u razvoju i društvenih organizacija koje su djelovale u korist osoba s teškoćama u razvoju te drugih činitelja, sve češće se segregacijski oblik odgoja i obrazovanja preispituje i kritizira. Većina stručnjaka ističe da je takvim oblikom obrazovanja previše stavljen naglasak na samo oštećenje te da se u dovoljnoj mjeri ne vodi briga o preostalim sposobnostima djece, sposobnostima koje u djece ne odstupaju od prosjeka. Zato se često

ističu kritike na račun kategorizacije djece s teškoćama u razvoju u kojima se neke osobitosti skupina pripisuju u cjelosti pojedinoj osobi. To dovodi do stigmatizacije osobe koja onda ima i niz drugih nepoželjnih posljedica. Zato se sve više ističe potreba da se dijete s teškoćama u razvoju promatra multi-dimenzionalno, odnosno da se promatra kao jedinstvo čitavog niza osobitosti. Takvo gledanje dovelo je do spoznaje da dijete s teškoćama u razvoju ima više sličnosti nego razlika s djetetom bez teškoća u razvoju. Uz tako izmjenjena shvaćanja sve više se ističe i pitanje kakav oblik odgoja, obrazovanja i rehabilitacije je najpovoljniji za osposobljavanje djeteta za njegovu cjelovitu socijalnu integraciju. Uključivanje osoba s teškoćama u razvoju u standardnu socijalnu sredinu krajnji je cilj i redovite i specijalne škole, ali sve više prevladava mišljenje da je ostvarivanju toga cilja bliža redovita škola. Tako je nastao pokret za

odgojno-obrazovnu integraciju djece s teškoćama u razvoju.

Pokret za integraciju djece s teškoćama u razvoju u redovite škole temelji se ponajprije na teorijskim pretpostavkama pa nije čudo što ovom problemu neki stručnjaci prilaze s velikom rezervom ili pokret integracije u potpunosti odbacuju. Teorijske rasprave otvorile su mnoga pitanja koja su rezultat shvaćanja samog procesa integracije. Najčešće se raspravlja o tome što integracija jest a što nije, kako je provoditi i treba li je uopće provoditi, itd. Tako su stručnjaci koji vode takve rasprave dali niz argumenata "za" i "protiv" integracije kroz navođenje argumenata o prednostima i nedostacima redovite odnosno specijalne škole. Ipak prevladavaju argumenti "za" redovitu školu uz niz ograničenja. Integracija ne podrazumijeva uključivanje sve djece s teškoćama u razvoju u redovite škole. Neka će djeca, u ovisnosti od složenosti teškoće, i dalje biti obuhvaćena specijalnim školama. Prelazak djeteta s teškoćama u razvoju iz specijalne u redovitu školu predstavlja vrlo složen problem, čije rješenje mora biti temeljeno na rezultatima istraživanja iz područja defektologije, pedagogije, psihologije, sociologije, medicine kao i drugih relevantnih znanosti o čovjeku. Stajalište da je za uspješnost integracije dovoljna samo "dobra volja", kako kaže Stančić (1982) opasno je, jer može dovesti do neuspjeha integracije i do kompromitiranja same ideje.

Da bi dijete s oštećenim sluhom bilo optimalno integrirano u redovitu osnovnu školu, potrebno je osigurati neke uvjete bez kojih bi integracija bila neuspješna ili čak i štetna. Ti uvjeti se najčešće opisuju kao pretpostavke odgojno-obrazovne integracije. Osiguranje pretpostavki odgoj-

no-obrazovne integracije djece s oštećenim sluhom predstavlja bezuvjetni preduvjet uspješnosti tog procesa. Pretpostavke odgojno-obrazovne integracije proučavali su mnogi stručnjaci. Oni ih najčešće dijele na: (1) zakonske pretpostavke, (2) objektivne pretpostavke, (3) organizacijske pretpostavke i (4) subjektivne pretpostavke. Pri tome su svjesni da sve pretpostavke predstavljaju jedinstvo, da se međusobno isprepliću i nadopunjuju kao i da uvjetuju jedna drugu.

Odgojno-obrazovna integracija djece s teškoćama u razvoju, pa tako i djece s oštećenim sluhom intenzivnije započinje u našoj zemlji od 1980. godine, kada je donesen Zakon o odgoju i osnovnom obrazovanju, koji je omogućio ostvarenje zakonskih pretpostavki integracije. Odgojno-obrazovna integracija djece s oštećenim sluhom započela je u Hrvatskoj i prije 1980. godine ali pravi zamah dobija tek od navedenoga razdoblja.

2. CILJ RADA

Cilj je ovog rada prikazati rezultate istraživanja subjektivnih pretpostavki odgojno-obrazovne integracije djece s oštećenim sluhom u Hrvatskoj. Opredijelili smo se za iznošenje rezultata istraživanja u našoj zemlji jer smatramo da oni imaju posebnu važnost za naše prilike. Naime, istraživanja na ovom području koja su provedena u svijetu značajna su i vrijedna za nas, ona nam pružaju mogućnost komparacija, ukazuju na pristupe i modele istraživanja i sl., ali ne mogu bez provjere biti primjenjena na naše prilike. Specifična interak-

cija između psiholoških, socioloških i uopće između kulturoloških i civilizacijskih uvjeta ima specifičan utjecaj na ponašanje ljudi pa tako i na njihove stavove. Čitatelje koje zanimaju rezultati istraživanja ove problematike u svijetu upućujemo na radove ovih autora: Stančić (1982); Stančić i Mejovšek (1983); Stančić i Mejovšek (1987); Levandovski (1980 i 1982); Levandovski i Mejovšek (1987); Levandovski (1980 i 1982); Levandovski i Radovančić (1984); Zovko (1980 i 1982) i drugi.

3. PREGLED ISTRAŽIVANJA SUBJEKTIVNIH PRETPOSTAVKI ODGOJNO-OBRAZOVNE INTEGRACIJE DJECE S OŠTEĆENIM SLUHOM U HRVATSKOJ

Ostvarivanje socijalne integracije osoba s oštećenim sluhom krajnji je cilj svekolikog rada i školskog i izvanškolskog. Odgojno-obrazovna integracija se ne može poistovjetiti sa socijalnom integracijom jer škola nije isto što i društvena sredina. Odgojno-obrazovna integracija predstavlja kariku u lancu činitelja socijalne integracije. Ta karika je vrlo važna ali nije jedina. Zato odgojno-obrazovnu integraciju djece s oštećenim sluhom moramo promatrati u tom kontekstu. Društvo je u zavisnosti od svog odnosa prema osobama s oštećenim sluhom imalo manje ili više sklonosti rješavati njihove probleme. Gledajući kroz povijest društvo je mijenjalo svoje stavove koji se mogu promatrati na kontinuumu modaliteta od odbacivanja, preko segregacije do nastojanja da se osobe s oštećenim sluhom

integriraju u standardnu socijalnu sredinu. Promjene u stavovima nisu nastale slučajno. One se temelje na prodoru humanističkih socijalno-filozofskih stajališta naprednih ljudi u današnjem svijetu (Stančić, 1982). Stavovi imaju pokretačku snagu ali mogu i spriječavati stvaranje novih odnosa u društvu. Oni su, dakle, osnova subjektivnih pretpostavki integracije.

Stavovi sudionika prema procesu odgojno-obrazovne integracije djece s oštećenim sluhom imaju značajnu, mogli bismo reći i presudnu ulogu, jer mogu djelovati kao kočnica integracije ili je ubrzati. Stavove sudionika u procesu odgojno-obrazovne integracije nazivamo subjektivnim pretpostavkama integracije. Subjekti uključeni u proces integracije jesu: nastavnici redovitih škola i defektolozi, roditelji djece bez oštećenja sluha, roditelji djece s oštećenim sluhom, učenici bez oštećenja sluha i učenici s oštećenim sluhom.

Iako stavovi imaju veliku teorijsku i praktičnu važnost, autori nisu jedinstveni u njihovu definiranje. U mnogim se definicijama naglašava da stav odražava stavove prema objektima, ljudima i situacijama, a ne prema sebi i svojim postupcima. Prema nekima, stavovi su samo relativno trajne predispozicije konzistentnog ponašanja prema nekoj klasi objekata, dok drugi naglašavaju složenu strukturu stavova (Levandovski, 1980). Čini se da se stav može definirati kao tendencija individuuma da procjenjuje neki objekt (ili njegov simbol) kao pozitivan ili negativan. Procjenjivanje se vrši pridavanjem kvalitete i može se smjestiti uzduž dimenzije "poželjnost - nepoželjnost" "povoljnost - nepovoljnost", "sklonost - nesklonost" i sl., (Katz-Stot-

land, 1950., citirano prema Oberman-Babić, 1987).

Ako želimo da odgojno-obrazovna integracija djece s oštećenim sluhom bude ostvarena u našim prilikama, potrebno je upoznati, između ostalog, i stavove sudionika u tom procesu, kako bismo mogli utjecati na njihovu promjenu koja će omogućiti ostvarenje cilja. U tome je i svrha prikaza rezultata provedenih istraživanja.

3.1. Istraživanja stavova nastavnika prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece s oštećenim sluhom

Stavovi svih sudionika u procesu odgojno-obrazovne integracije djece s oštećenim sluhom su važni, no stavovi nastavnika koji neposredno realiziraju taj proces imaju poseban značaj. Od njih se mnogo očekuje iako u svom obrazovanju nisu dobili dovoljno informacija o radu s različitim kategorijama djece s teškoćama u razvoju pa tako ni o radu s djecom oštećena sluha. To čini njihovu ulogu delikatnom. Da bi se utjecalo na izgradnju povoljnih stavova nastavnika prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece s oštećenim sluhom, potrebno je poznavati činitelje koji utječu na njihovo oblikovanje. U tom smjeru obavljena su istraživanja koja su pokazala da informiranost, znanje o problemu i iskustvo mogu u stanovitoj mjeri izmijeniti stavove u željenom smjeru. Stavovi nastavnika mogu biti vrlo različiti. Oni se mogu očitovati na kontinuumu od povoljnih preko neutralnih do nepovoljnih. Zato je potrebno ispitati i utvrditi stavove nastav-

nika kako bi se moglo programirano djelovati na njihove promjene.

Ispitivanja stavova nastavnika prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece oštećena sluha u našoj zemlji vrlo su rijetka. Ona su uglavnom novijega datuma, a sustavno se provode od 1980. godine.¹ Stančić je, sa suradnicima (1982), ispitivao stavove nastavnika prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece s teškoćama u razvoju pa i prema djeci s oštećenim sluhom. Ispitivanje je provedeno na 48 škola grada Zagreba i "Prstena" Zajednice općina Zagreb. Uz pomoć "Anketnog lista", 1137 nastavnika je izražavalo svoje stavove prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece s teškoćama u razvoju. Dobijeni rezultati ukazali su da nastavnici nemaju povoljne stavove. Iako bez dovoljno informacija, oni ipak rangiraju djecu s teškoćama u razvoju prema njihovim mogućnostima za uspješnu integraciju. Tako su najpovoljnije stavove imali prema odgojno-obrazovnoj integraciji tjelesno invalidne djece, zatim slijepe i gluhe djece, dok su najnepovoljnije stavove imali prema odgojno-obrazovnoj integraciji mentalno retardirane djece.

U okviru navedenoga projekta, Radovančić je (1985) analizirao stavove nastavnika i defektologa prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece oštećena sluha. Utvrđeno je da statistički značajan postotak nastavnika redovitih škola, ali i defektologa, nema povoljne stavove prema integraciji djece oštećena sluha. Defektolozi ipak imaju nešto povoljnije stavove od nastavnika redovitih škola. Autor ističe da stavove nastavnika redov-

¹ Prvo takvo istraživanje započelo je 1980. godine na Fakultetu za defektologiju u Zagrebu realizacijom znanstvenog projekta pod naslovom: "Ispitivanje objektivnih i subjektivnih pretpostavki za uključivanje djece s razvojnim smetnjama u redovne škole zagrebačke regije.

nih škola i defektologa najbolje ilustrira tvrdnja: "Najbolje bi bilo da sva gluha djeca polaze specijalne škole". S ovom tvrdnjom se slaže 80% nastavnika redovitih škola ali i 55% defektologa. Kao najvjerojatniji razlozi dobivenim rezultatima u stavovima nastavnika i defektologa navode se: nedovoljna informiranost nastavnika, nedovoljno iskustvo u radu s gluhom djecom, "pretrpanost" razrednih odjela učenicima, opće materijalno stanje osnovnih škola i opterećenost nastavnika radnim obvezama.

Uzelac je (1989) provela istraživanje stavova nastavnika redovitih škola prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece s oštećenim sluhom. Ispitala je 96 nastavnika u školama u Zagrebu koji rade u razrednim odjelima redovitih osnovnih škola u kojima su integrirana djeca s oštećenim sluhom. Upotrijebila je 22 varijable - indikatora stavova (Likertovog tipa) o integraciji djece s oštećenim sluhom. Uzorak nastavnika dijelila je na: predmetne nastavnike; nastavnike odgojno-obrazovnih područja i nastavnike odgojnih područja, te na mlade i starije nastavnike. Za utvrđivanje razlika između skupina nastavnika u određenom prostoru koristila je metodu "Stupidne diskriminativne analize".

Istraživanjem su utvrđene značajne razlike u stavovima između nastavnika predmetne nastave i nastavnika razredne nastave. Povoljnije stavove imali su nastavnici predmetne nastave. Autorica to objašnjava ovako: Nastavnici razredne nastave zaduženi su za realizaciju svih odgojno obrazovnih područja i to u samo jednom razredu, zato imaju više mogućnosti bolje upoznati djecu i više uočavati poteškoće u njihovu savladavanje programa. Nastavnici raz-

redne nastave rade s mlađim uzrastom učenika pa je češće potreban neposredni kontakt i kontrola rada učenika kako bi se u njih razvila određena samostalnost, što nije na isti način izraženo u starijih učenika. To iziskuje pojačani napor nastavnika. Uz to, u nižim razredima osnovne škole često se obavlja pedagoška opservacija djece s teškoćama u razvoju. Kako se sve to realizira u odjelima s velikim brojem učenika, vjerojatno dolazi do prevelikog opterećenja nastavnika razredne nastave što uz njihovu nedovoljnu pripremljenost za rad s djecom s oštećenim sluhom utječe i na njihove manje povoljne stavove.

Rezultati ispitivanja nastavnika odgojno-obrazovnih područja i nastavnika odgojnih područja također ukazuju na razlike nastavnika u stavovima prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece oštećena sluha. Nastavnici odgojnih predmeta imaju povoljnije stavove od nastavnika odgojno-obrazovnih predmeta. Takav rezultat mogao se i očekivati jer je vjerojatnije da učenici oštećena sluha lakše zadovolje zahtjevima odgojnih predmeta nego zahtjevu odgojno-obrazovnih predmeta. Začuđuje međutim, da nastavnici odgojno-obrazovnih predmeta ne izražavaju izrazito povoljne stavove niti u jednoj primijenjenoj varijabli što zasigurno ne pridonosi uspješnoj odgojno-obrazovnoj integraciji djece oštećena sluha.

Razlike su utvrđene i u analizi stavova mladih i starijih nastavnika. Mladi nastavnici (do 40 godina starosti) imaju povoljnije stavove prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece s oštećenim sluhom od starijih nastavnika (preko 40 godina starosti). Razloge za dobijene razlike treba tražiti u činjenici da su mladi nastavnici fleksibilniji u radu od starijih

nastavnika koji teže mijenjaju navike oblikovane svojim dugogodišnjim radom.

Rezultati navedenih istraživanja odraz su današnjeg stanja u redovitoj osnovnoj školi koja je suočena s mnogim problemima od kojih problem integracije djece oštećena sluha samo usložava situaciju, jer za taj proces škole nisu pripremljene ni kadrovski ni materijalno niti organizacijski. Iz navedenih rezultata može se zaključiti da valja još mnogo toga napraviti u redovitoj osnovnoj školi da bi ona bila u potpunosti spremna za odgojno-obrazovnu integraciju djece s oštećenim sluhom.

3.2. Istraživanja stavova roditelja djece koja čuju, prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece s oštećenim sluhom

Obiteljski odgoj ima presudan utjecaj na oblikovanje mladoga čovjeka. "Stoga se obitelj, kao osnovna determinanta ponašanja mladih, smatra "prvom školom socijalnih odnosa", "skupom obrazaca ponašanja", "najznačajnijim agensom socijalizacije", "jezgrom svih pedagoških impulsa", "kritičkim faktorima glede prilagođavanja društvenoj sredini" i sl., (Dobrenić, Poldrugač i Singer, 1975. : 3.). Roditelji definiraju i kreiraju način života obitelji. Od njih zavisi odnos prema djetetu i obratno. Stavovi roditelja prema svom djetetu i prema školi uopće, mogu promaknuti suradnju ali i dovesti do prekida suradnje. Odgojno-obrazovna integracija djece oštećena sluha predstavlja novost za roditelje djece bez oštećenja sluha. Njihovi stavovi su vrlo važni jer mogu prouzročiti različite nepovoljne reakcije prilikom uključivanja djeteta s oštećenim sluhom u redoviti odjel koji pohađa njihovo dijete. Budući

da o problemu znaju malo ili ništa, stavovi roditelja djece koja čuju često su izgrađeni na temelju predrasuda koje rezultiraju strahom da će djeca oštećena sluha nepovoljno utjecati na razvoj i ponašanje njihove djece. Nepovoljni stavovi roditelja mogu se negativno odraziti na suradnju sa školom a također mogu utjecati na oblikovanje isto takvih stavova u njihove djece. Takve okolnosti smanjuju mogućnost integracije djece s oštećenim sluhom u redovitu školu i u standardnu socijalnu sredinu. Zato je potrebno poznavati stavove roditelja djece koja čuju prije uključivanja djeteta oštećena sluha u redovitu školu, jer u slučaju da oni nisu povoljni potrebno je pronaći načine da ih putem različitih djelatnosti mijenjamo u smjeru koji će omogućiti nesmetano odvijanje odgojno-obrazovne integracije. Nažalost, u nas postoji samo jedno sustavno istraživanje stavova roditelja djece koja čuju prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece oštećena sluha.

U ovom istraživanju (1989) Uzelac je ispitala stavove roditelja djece koja čuju, stavove roditelja djece oštećena sluha i stavove nastavnika prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece oštećena sluha. Analizirala je stavove skupina ispitanika u manifestnom prostoru uz pomoć metode "Stupidne diskriminativne analize". Rezultati pokazuju da su najnepovoljnije stavove izražavali roditelji djece s oštećenim sluhom, dok su roditelji djece koja čuju i nastavnici, imali relativno povoljnije stavove. Ovi rezultati mnogo govore o subjektivnim pretpostavkama integracije djece s oštećenim sluhom. Čini se da su roditelji djece s oštećenim sluhom zatečeni integracijom njihove djece. Oni nisu pripremljeni na nove okolnosti koje in-

tegracija zahtijeva. Zabrinuti su za svoju djecu jer ne poznaju proces integracije ali i zbog spoznaje o većim zahtjevima koje pred njih postavlja redovita škola i njihovo dijete, a vjerojatno i njihova dosadašnja iskustva nisu najpovoljnija. Ovi rezultati nedvosmisleno upućuju na potrebu daljnjih istraživanja koja će omogućiti utvrđivanje problema i djelovanje za njihovo ublažavanje ili otklanjanje.

3.3. Istraživanja stavova roditelja djece s oštećenim sluhom prema odgojno-obrazovnoj integraciji njihove djece

Odgojno-obrazovna integracija djece s oštećenim sluhom javlja se kao pokret za-hvaljujući, između ostaloga, i nastojanjima roditelja. Ta su se nastojanja nastojala stručno osmisliti jer integracija djeteta s oštećenim sluhom u redovitu školu pod svaku cijenu nije stručno opravdana. Rezultati istraživanja u svijetu pokazuju da je odgojno-obrazovna integracija djece s oštećenim sluhom moguća, da je čak i poželjna jer povoljno utječe na razvoj niza funkcija, pogotovo na razvoj glasovnogovorne komunikacije, no da je nije opravdano provoditi uvijek i pod svaku cijenu jer treba poštovati pojedinačne sposobnosti takve djece. Za očekivati je da roditelji imaju povoljne stavove prema ovom procesu jer ne žele da njihovo dijete bude drugačije od ostale djece. Ova očekivanja potvrđuju istraživanja provedena u svijetu ali ističu da ima i takvih roditelja koji ne vide mogućnost zbližavanja svoga djeteta s djecom bez teškoća u razvoju pa njihov smještaj u redovitu školu smatraju neodgovarajućim. Ova skupina roditelja je ipak u manjini. Suradnja s roditeljima je neophodna prilikom izbora oblika školovanja njihove djece.

Stručnjaci ističu da je potpuno besmisleno raspravljati o razvoju djeteta s oštećenim sluhom bez njihovih roditelja jer oni najviše znaju o funkcioniranju svoga djeteta. Stančić (1982) ističe da roditelji mogu i trebaju biti aktivni sudionici u planiranju rada s njihovim djetetom te da trebaju biti izvor povratnih informacija o primjerenosti i uspješnosti izabranog oblika obrazovanja.

Prvo istraživanje stavova roditelja djece s oštećenim sluhom prema obliku odgoja i obrazovanja njihove djece izvršila je Mustać (1978). Ispitivanjem su obuhvaćena 102 roditelja čija su djeca pohađala specijalne škole, a cilj je bio utvrditi odnos roditelja prema vlastitom djetetu i stupanj njihovog angažiranja u procesu obrazovanja djeteta. Rezultati su pokazali da: (1) manji broj roditelja reagira na svoje slušno oštećeno dijete njegovim "odstranjivanjem" iz obitelji; (2) više od polovine roditelja sklono je prezaštićivanju svojeg djeteta; (3) veći broj roditelja prihvaća oštećenje svog djeteta dok manji broj njih očekuje ozdravljenje; (4) kod roditelja je prisutna tendencija ka socijalnoj izolaciji koja je vjerojatno više uzrokovana načinom življenja obitelji a manje je tome uzrok oštećenje sluha u djeteta; (5) svoje "aktivno djelovanje" na odgoj i obrazovanje svoga djeteta roditelji uglavnom svode na njegovo upućivanje u specijalnu ustanovu; (6) roditelji nisu pokazali naročit interes za stjecanjem znanja o problematici oštećenja sluha.

Uzelac je (1989) ispitala razlike u stavovima roditelja učenika s oštećenim sluhom koji su integrirani u redovite osnovne škole. Uzorak roditelja podijelila je u dva poduzorka. Jedan poduzorak činili su roditelji čija djeca pohađaju niže razrede osnovne škole, dok su drugi

poduzorak činili roditelji čija djeca pohađaju više razrede osnovne škole. Rezultati su pokazali da roditelji djece s oštećenim sluhom nemaju najpovoljnije stavove prema odgojno-obrazovnoj integraciji svoje djece. Uočene su i značajne razlike u stavovima između poduzoraka ispitanika. Povoljnije stavove imali su roditelji čija su djeca pohađala više razrede osnovnih škola. Autorica ističe da su razlike u stavovima mogle nastati zato što su skupine roditelja raspolagale različitom količinom valjanih informacija o mogućnostima i problemima integracije njihove djece. Roditelji čija su djeca integrirana u više razrede redovitih škola i koja su duže boravila u redovitoj školi, vjerojatno su stekli i više iskustava i informacija, dok druga skupina roditelja zbog kraćeg vremena boravka njihove djece u redovitoj školi takvih iskustava još nema. Na temelju dobivenih rezultata čini se vjerojatnim da su i roditelji djece s oštećenim sluhom nepripremljeni dočekali proces integracije.

Iako su stavovi roditelja djece s oštećenim sluhom vrlo važni, interes istraživača na ovom području vrlo je skroman. Zato je neophodno, ako želimo da proces integracije uspije, obavljati daljnja istraživanja koja će omogućiti dobijanje informacija na osnovi kojih će biti moguće usmjeriti stručne djelatnosti, a koje će spriječiti kompromitiranje procesa integracije.

3.4 Istraživanja stavova djece bez oštećenja sluha prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece s oštećenim sluhom

Budući da se odgojno-obrazovna integracija djece s oštećenim sluhom, u Hrvatskoj, intenzivnije provodi tek

desetak godina, moguće je očekivati da učenici koji čuju nemaju čvrste stavove jer raspolažu s skromnim iskustvom. Stavovi učenika bez teškoća u razvoju oblikuju se uglavnom pod utjecajem stavova roditelja i spoznaja koje dobiju od svojih nastavnika u školi. Istraživanja su pokazala da postoji podudarnost u stavovima roditelja i djece posebice onda kada u obitelji postoji skladan odnos. Isto tako školska sredina značajno utječe na oblikovanje stavova učenika. Tu je posebno važna uloga nastavnika s kojim se učenici često poistovjećuju. On im je uzor te je u mogućnosti da svojim stavovima značajno utječe na oblikovanje stavova učenika.

Interesantne i indikativne rezultate dobila je u svom istraživanju Oberman-Babić (1987). Ona je ispitivala stavove učenika bez teškoća u razvoju prema odgojno-obrazovnoj integraciji učenika s teškoćama u razvoju (promatrane su sve kategorije oštećenja). Rezultati su pokazali da dominiraju povoljni stavovi ali da su izraženi i "nesigurni", neutralni stavovi. Povoljnije stavove imali su učenici iz škola sa periferije nego iz gradskih škola. Iako stavovi učenika bez teškoća u razvoju općenito nisu najpovoljniji u smislu prihvatanja djece s teškoćama u razvoju, autorica zaključuje da dobijeni rezultati ne bi smjeli biti zapreka odgojno-obrazovnoj integraciji jer nisu identificirani stavovi otvorenog odbijanja.

Izvorom istraživanje stavova učenika koji čuju prema odgojno-obrazovnoj integraciji učenika s oštećenim sluhom provela je Uzelac (1989). Izvornost istraživanja ogleda se u tome što su svi ispitanici (N = 54) bili članovi razrednih odjela u kojima su već najmanje godinu dana bili integrirani učenici s oštećenim

sluhom. Tako se može očekivati da su učenici pod utjecajem roditelja, nastavnika i svojih osobnih iskustava odredili stavove prema integraciji učenika s oštećenim sluhom. Uzorak ispitanika podijeljen je u dvije skupine. Jednu su činili učenici razredne nastave a drugu učenici koji pohađaju predmetnu nastavu. Globalni rezultat ukazuje da su u obje skupine ispitanika prevladavali neutralni stavovi o integraciji učenika s oštećenim sluhom. Pažljivom analizom može se utvrditi da učenici predmetne nastave imaju nešto povoljnije stavove od učenika razredne nastave. Takav rezultat se objašnjava dužinom boravka učenika predmetne nastave s učenicima oštećena sluha. U ispitivanju nisu zamijećeni stavovi odbijanja integracije djece oštećena sluha ali je indikativan velik broj neutralnih stavova ispitanika što upućuje na zaključak da, iako raspolažu sa značajnim iskustvom, učenici nisu izgradili svoje stavove. Iz dobijenih rezultata moguće je zaključiti da položaj djece s oštećenim sluhom u redovitoj školi nije uvijek onakav kakav bi za optimalnu odgojno-obrazovnu integraciju trebao biti. Kako je za integraciju djece oštećena sluha potrebno da ih njihovi vršnjaci prihvaćaju, potrebno je raditi na oblikovanju povoljnih stavova učenika koji čuju.

3.5. Istraživanja stavova učenika oštećena sluha prema svojoj odgojno-obrazovnoj integraciji

Odgojno-obrazovna integracija djece oštećena sluha ponajprije se provodi zbog njih samih, zato nam moraju biti važni i njihovi stavovi prema redovitom obliku školovanja. Nažalost, često je važniji sam proces od mišljenja i osjećanja djeteta koje se nalazi u njemu.

Tako se bar dade naslutiti listanjem literature u kojoj najmanje podataka nalazimo o stavovima djece s oštećenim sluhom prema svojoj odgojno-obrazovnoj integraciji. Ako je dijete u središtu pozornosti onda mora biti važno što ono misli o postupcima koji se zbog njega provode. Diferencirani pristup tom problemu možemo imati u odnosu na dob djece, ali je važno poznavati i mišljenja djeteta u prvom razredu osnovne škole. Ako se djeca s oštećenim sluhom "plaše" uključivanja u redovitu školu i tome pružaju otpor, odnosno žele boraviti u specijalnoj školi, to ne treba značiti da oni imaju negativne stavove prema svojoj integraciji. Oni izbjegavaju nepoznato, ugodnije se osjećaju među sebi sličnima što predstavlja normalnu ljudsku reakciju. Zadatak je nastavnika da u suradnji s roditeljima pripreme dijete za integraciju. Iskustva su pokazala da neki učenici oštećena sluha žele ići u redovitu školu, dok drugi žele ostati u specijalnoj školi iako prema svojim sposobnostima mogu udovoljiti zahtjevima redovite škole. Integracija djece oštećena sluha u redovitu školu vrlo je delikatan proces pa iznenađuje skromno zanimanje stručnjaka koji bi trebali svojim istraživanjima razjasniti probleme koji se na ovom području pojavljuju.

Oberman-Babić je (1987) ispitivala stavove učenika specijalnih škola (slijepe, gluhe i tjelesno invalidne učenike), prema njihovoj odgojno-obrazovnoj integraciji na području Zagreba. Rezultati njezinog istraživanja mogu se sumirati ovako: (1) stavovi učenika specijalnih škola grada Zagreba, prema svojoj odgojno-obrazovnoj integraciji, globalno uzevši, nisu povoljni; (2) prevladavaju neutralni stavovi što ukazuje na nesigurnost odgovora

ispitanika iz čega je moguće zaključiti da u njih stavovi još nisu određeni; (3) nije utvrđena razlika u odnosu na spol; (4) utvrđene su razlike između kategorija ispitanika. Slijepi i tjelesno invalidni učenici imali su nepovoljnije stavove prema svojoj odgojno-obrazovnoj integraciji od gluhih ispitanika.

Ispitivanje stavova učenika s oštećenim sluhom koji su integrirani u redovite osnovne škole u Zagrebu, prema njihovoj odgojno-obrazovnoj integraciji, provela je Uzelac (1989). Uzorak je brojio 54 ispitanika oba spola, koji su izražavali svoje stavove na osnovi 22 indikatora stavova. Ispitanici su bili podijeljeni u dvije skupine. Jednu skupinu su činili učenici razredne nastave a drugu učenici predmetne nastave. Cilj je bio dobivanje uvida u stavove učenika s oštećenim sluhom i utvrđivanje pretpostavljenih razlika u stavovima između skupina. Globalni rezultati ovog istraživanja pokazali su da učenici oštećena sluha koji su integrirani u redovitu školu, nemaju povoljne stavove prema svojoj integraciji. I u ovom istraživanju prevladavaju neutralni stavovi. Ipak, pažljivom analizom rezultata moglo se uočiti da postoje razlike u stavovima između skupina učenika. Povoljnije stavove prema svojoj odgojno-obrazovnoj integraciji imali su učenici koji su pohađali predmetnu nastavu. Dobiveni rezultati se objašnjavaju većim iskustvom starijih učenika koji su bolje obavješteni o prednostima koje im pruža redovita škola, a vjerovatno su prevladali negativna iskustva koja su možda mogli imati po dolasku u redovitu školu. Možemo pretpostaviti da je na rezultate kod starijih učenika utjecao, između ostaloga, i činitelj prilagodbe. Nepovoljni stavovi mladih učenika mogu biti odraz nove

okoline u kojoj su se našli po dolasku iz specijalne škole kao i nedovoljne potpore od strane roditelja, nastavnika i učenika koji nisu pripremljeni za prihvatanje učenika oštećena sluha. Osim toga, poznato je da su manja djeca socijalno manje inhibirana pa svoje reakcije prema djeci s oštećenim sluhom mogu izražavati sasvim otvoreno. Te reakcije mogu biti izražene u obliku ruganja, otvorenog odbijanja, ignoriranja i sl. što može utjecati na stvaranje negativnih iskustava učenika s oštećenim sluhom koji pohađaju razrednu nastavu.

Uzelac je (1989) ispitala i razlike u stavovima između učenika koji čuju i učenika s oštećenim sluhom prema odgojno-obrazovnoj integraciji učenika s oštećenim sluhom. Uzorak ispitanika koji čuju činili su učenici u čijem je razrednom odjelu bio integriran učenik oštećena sluha. Rezultati su vrlo indikativni i po našem mišljenju odražavaju skupinu važnih problema na rješavanju kojih bi se trebali maksimalno angažirati svi sudionici odgojno-obrazovne integracije. Učenici koji čuju imaju povoljnije stavove prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece oštećena sluha od njih samih. Najindikativnija varijabla, kako ističe autorica, glasi: "Učenici oštećena sluha mogu u redovi-toj osnovnoj školi općenito više naučiti nego u specijalnoj školi". Ispitanici su mogli birati odgovore: potpuno se slažem; uglavnom se slažem; ne mogu se odlučiti; uglavnom se ne slažem; uopće se ne slažem. Učenici oštećena sluha najčešće su birali odgovor "uopće se ne slažem". Ovakav odgovor učenika s oštećenim sluhom odražava svu težinu njihove integracije. Zbog nepripremljenosti škole, zbog nepripremljenosti njih samih, oni se osjećaju nesigurno u redovitoj školi.

Njihova nesigurnost ponajprije proizlazi iz činjenice što im nije u dovoljnoj mjeri dostupan standardni sustav komunikacije koji se dominantno koristi u redovnoj školi. Oni se vjerovatno često osjećaju usamljenima i izoliranima, te ne mogu u dostatnoj mjeri pratiti nastavni proces. Otuda i njihovi stavovi da u redovitoj školi neće više naučiti nego u specijalnoj školi. U specijalnoj školi oni se osjećaju sigurnima, nastava je prilagođena njihovim mogućnostima pa zadatke rješavaju bez većih napora. Oni imaju iskustva iz specijalne škole u kojoj im je komunikacijski sustav bio prilagođen, mogli su pratiti sva događanja za vrijeme nastavnog sata, družili su se i komunicirali sa sebi sličnim učenicima što u redovitoj školi nije slučaj.

4. ZAKLJUČAK

Navedena istraživanja, njihov broj i rezultati, ukazuju da odgojno-obrazovna integracija djece oštećena sluha, u našim uvjetima, još uvijek predstavlja novost koja je opterećena nizom nepoznanica i dilema. To se posebno odnosi na njezinu praktičnu provedbu. Pokret za integraciju djece s teškoćama u razvoju ponajprije

pretpostavlja rušenje predrasuda o osobama s teškoćama u razvoju. Nositelji tih predrasuda su sudionici odgojno-obrazovne integracije koje smo imenovali subjektivnim pretpostavkama integracije. Od njih zavisi kako uklanjanje psihosocijalnih barijera tako i uspješnost neposrednog provođenja integracije. Sva djeca s oštećenim sluhom ne mogu biti uključena u proces odgojno-obrazovne integracije. Ona koja to objektivno i subjektivno mogu trebaju snažnu stručnu potporu svih sudionika u procesu. Rezultati navedenih istraživanja u Hrvatskoj pokazuju da su svi sudionici odgojno-obrazovne integracije djece s oštećenim sluhom dočekali taj proces nepripremljeni. Ukoliko uistinu želimo da integracija djece s oštećenim sluhom u redovitu školu uspije, tada je neophodno, između ostalih, osigurati i subjektivne pretpostavke integracije. U tom smislu potrebno je mnogo više učiniti na pripremi roditelja, obrazovanju nastavnika, pripremi učenika a posebno učenika oštećena sluha. Tako će odgojno-obrazovna integracija djece oštećena sluha izvršiti svoju ulogu karike u socijalnoj integraciji osoba s oštećenim sluhom a izbjeci će se njezino kompromitiranje.

LITERATURA

1. DOBRENIĆ, T., POLDRUGAČ, V. i M. SINGER: Porodične prilike maloljetnih delikvenata. Fakultet za defektologiju. Defektologija, Vol. 11, br. 1. Zagreb, 1975.
2. LEVANDOVSKI, D.: Neke determinante stavova roditelja prema mentalno retardiranoj djeci. Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1980. g. (disertacija)
3. LEVANDOVSKI, D.: Odnos nastavnika prema integraciji mentalno retardirane djece u redovni odgojno-obrazovni sistem. Fakultet za defektologiju, Defektologija, Vol. 18. br. 1-2, Zagreb, 1982.
4. MUSTAĆ, V.: Struktura stavova roditelja prema djeci s oštećenim sluhom koja su pod utjecajem rehabilitacijskog postupka u zavodima za rehabilitaciju slušno oštećene djece i omladine. Medicinski fakultet, Zagreb, 1977. (magistarski rad).
5. OBERMAN-BABIĆ, M.: Stavovi učenika redovne i specijalne škole prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece sa smetnjama u razvoju. Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1987. (disertacija).
6. RADOVANČIĆ, B.: Stavovi nastavnika prema odgojno-obrazovnoj integraciji djece s oštećenim sluhom. Fakultet za defektologiju, Defektologija, Vol. 21. br. 2. 1985.
7. STANČIĆ, V. i SUR.: Odgojno-obrazovna integracija djece s teškoćama u razvoju (Teorijski problemi istraživanja - Izvještaj br. I). Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1982.
8. UZELAC, M.: Subjektivne pretpostavke odgojno-obrazovne integracije djece s oštećenim sluhom. Fakultet za defektologiju, Zagreb, 1989. g. (magistarski rad).
9. Zovko, G.: Odgojno-obrazovna integracija djece s teškoćama u razvoju. Novosti, časopis Republičke konferencije za rehabilitaciju i zaštitu invalida, Zagreb, br. 12-13. Zagreb, 1980.

SUBJECTIVE PREREQUISITES FOR THE EDUCATIONAL INTEGRATION OF HEARING IMPAIRED CHILDREN

SUMMARY

Subjective prerequisites for the educational integration of hearing impaired children are the non conditional prerequisite for the success of the integration process. Therefore it is necessary to estimate the state at this area, through the use of scientific methods. Subjective prerequisites for the integration, are attitudes and the level of preparation of all subjects taking part in the process of integration. Such subjects are: partens of hearing children and those of children with hearing impairments; teachers, pedagogists, psychologists and the primary school directors; hearing pupils and pupils with hearing impairments. The main task of this paper is to review the results of scientific investigations of the subjective prerequisites for the educational integration of hearing impaired children in the Republic of Croatia, in order to estimate the state which will enable planing and carrying out actions for the improvement and the development of integration processes. Review of the published papers showed a small number of papers treating this topics, while obtained results show that the integration process of hearing impaired children is at the beginning. It is burdened with a lot of problems among which the state at the area of subjective integration prerequisites is particularly concerning.